

UOT 330.36

DOI:10.30546/JIECM.2023.3.52.

MÜASİR ƏMƏK BAZARI ÖLKƏ İQTİSADİYYATININ İSLAHATI KONTEKSTİNDƏ

Azər Vahid oğlu Hacıyev

Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Xülasə. Əmək bazarının müxtəlif modellərinin formalaşması şəraiti göstərir ki, onun məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsində uğur qazanması milli adət-ənənələrin, siyasi şəraitin və sosial hisslərin nəzərə alınub-alınmamasından asılıdır. İqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulması sənaye sahələrində məşğulluğun xüsusi çəkisinin azalmasına və xidmət sektorunun artmasına, qeyri-standart məşğulluq imkanlarının yaradılmasına, istehsalın maddi-texniki bazasının daim yenilənməsinə, tələbatın həcmnin və tərkibinin yüksəldilməsinə səbəb olmuşdur. Əmtəə və xidmətlər; müəssisələrin işçi qüvvəsinin kəmiyyət və keyfiyyətinə tələbin dinamikası, standart rejimdə işləyən işçilər üçün ciddi iş şəraiti rejiminin yaradılması istehsalın çevikliyinə mane olur və onun rəqabət qabiliyyətinin azalmasına səbəb olur. Buna görə də, çevik əmək bazarı istehsalın səmərəliliyinin artırılması vasitəsinə çevrilmişdir. Sosial amillər də çevik əmək bazarının formalaşmasına kömək edir. Bunlara əmək fəaliyyəti dövründə işçilərin əmək şəraitinə olan tələblərinin dəyişməsi, onların biliklərinin vaxtaşırı yenilənməsi, peşə ixtisaslarının dərinləşdirilməsi, iş vaxtının əlverişli variantları və digər amillər daxildir. Çevik əmək bazarının yaradılması və inkişafında demoqrafik amillər mühüm rol oynayır. Çünki, çevik əmək bazarı ailəli qadınların, qocaların, əlillərin, gənclərin və digər kateqoriyadan olan işçilərin əmək potensialının reallaşdırılması üçün geniş imkanlar yaradır.

Açar sözlər: əmək bazarı, məşğulluq, sahibkarlıq fəaliyyəti, rəqabət.

Giriş. Əhalinin məşğulluq səviyyəsi və onun quruluşunun formalaşması xarakteri istehsal vasitələri üzərindəki hakim mülkiyyət formaları və tarixən təşəkkül tapmış ictimai əmək bölgüsü ilə müəyyən edilir. Məşğulluğun quruluşu bir sıra göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bunlara məşğul əhalinin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri arasında bölünməsi nisbəti və dəyişməsi aiddir. Məşğulluğun quruluşunun əsas həlqələri aşağıdakılardan ibarətdir: sosial; dövlət-özəl; ərazi-regional; peşə-ixtisas; cins-yaş; milli; ailə. Bu həlqələr bir-birindən ayrılıqda mövcud olmur və məşğulluq zamanı tam bir vahidin ayrılmaz hissəsi kimi iştirak edir. Bununla yanaşı onların hər biri müstəqil olub, özünəməxsus mahiyyətə malikdir. Beləliklə, ölkədə məşğulluğun əsas quruluş həlqələri ilk növbədə yuxarıda qeyd olunan amillərin məcmusundan ibarət olmaqla bütövlükdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çalışan insan resurslarının fərqli göstəricilərini özündə əks etdirir.

İşsizlik ölkədə iqtisadi fəal əhalinin bir hissəsi olan, maddə ilə işləməyi bacaran və işləmək istəyən, lakin iş tapa bilməyən insanların olmasıdır.

İşsizlik səviyyəsi müxtəlif əhali qrupları üzrə (müxtəlif ölkələr və ya eyni ölkənin müxtəlif dövrləri üzrə) işsizliyi müqayisə etməyə imkan verən kəmiyyət göstəricisidir. İşsizlik səviyyəsi işsizlərin sayının iqtisadi fəal əhalinin ümumi sayına və ya əhalinin maraq qrupunun ölçüsünə (qadınlar, gənclər, kənd əhalisi və s. arasında işsizlik) nisbəti kimi hesablanır. Çox vaxt faizlə ifadə edilir.

Əmək bazarında həyata keçirilən əhalinin məşğulluğu sahəsində dövlət siyasətinin səmərəliliyini təmin etmək üçün onun elmi təhlili zəruridir ki, bu da onların sonrakı tənzimləyici konsolidasiyası üçün konkret tövsiyə və təkliflər hazırlamağa imkan verir.

Ölkəmiz üçün ən kəskin problemlərdən biri mülkiyyət formalarının plüralizmi, sahibkarlıq fəaliyyəti, əmək fəaliyyəti və əmək azadlığına əsaslanan sivil bazarın formalaşması problemi.

Dövlət, bələdiyyə, ictimai və özəl təşkilatları təmsil edən əmək qabiliyyətli əhalinin və işgötürənlərin maraqları toqquşduğundan, iqtisadi münasibətlər sistemində əmək bazarı mühüm yer tutur. Bu münasibətlər açıq-aşkar sosial-iqtisadi xarakter daşıyır və ölkə əhalisinin əksəriyyətinin

gündəlik tələbatına təsir göstərir. Əmək bazarı mexanizmi vasitəsilə məşğulluq və əmək haqqının səviyyələri müəyyən edilir. İşsizlik əmək bazarında gedən proseslərin əhəmiyyətli nəticəsidir ki, bu da ümumilikdə sosial həyatın mənfəi, lakin praktiki olaraq qaçılmaz hadisəsidir.

Ölkədə əmək bazarının təkamülü onun davam etdiyi transformasiya böhranından ciddi şəkildə təsirlənməyə bilməzdi. Bir tərəfdən, qiymətlərin liberallaşdırılmasından və müəssisələrə dövlət subsidiyalarının azaldılmasından sonra məcmu tələbin kəskin azalmasından qaça bilmədi ki, bu da əmək tələbi və ümumi məşğulluq səviyyəsi baxımından son dərəcə mənfəi nəticələrə səbəb oldu.

Digər tərəfdən, qurulmuş iqtisadi əlaqələrin qopması, əmtəələrin və istehsal amillərinin nisbi qiymətlərinin yeni strukturu, rəqabətin kəskin artması və s. resursların, o cümlədən əməyin yenidən bölüşdürülməsinə gətirib çıxardı. Həmçinin, problemlərdən biri tələb və təklif arasında artan uçurumdur: istifadə olunmayan kadrlar çoxdur, lakin kifayət qədər təkliflər və vakansiyalar yoxdur və ya azalır.

Əmək bazarının formalaşmasına təsir edən sosial-iqtisadi amillər arasında başlıcaları bunlardır:

1. Milli iqtisadiyyata investisiya qoyuluşunun əhəmiyyətli dərəcədə azalması.
2. İşçilərin sayının adekvat azalması ilə müşayiət olunmayan sənaye istehsalının azalması.
3. İnzibati aparatda, orduda rəhbər vəzifələrdə çalışanların sayının azaldılması. Bu zaman yüksək ixtisaslı insanlar arasında xüsusi işsizlik növü yaranır.
4. İstər mühacirət, istərsə də immiqrasiya və miqrasiya hərəkətinin gücləndirilməsi.

Əmək bazarının formalaşması xüsusiyyətləri

Əmək bazarı bazar strukturunun elementlərindən biri, onun tərkib hissəsidir, işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı və əhalinin məşğulluğu proseslərini tənzimləyən münasibətlər sistemini müəyyən edir. Müasir dövrdə Azərbaycanın iqtisadi-sosial halı, ölkənin əmək bazarına transformasiyaların təsiri məşğulluqda gedən icraatların qeyri-müəyyənliyini özündə ehtiva edir. Sovet dövrünün özünün xarakterik tam məşğulluğu ilə başa çatması iqtisadi fəallığın və məşğulluğun azalmasına, gizli və yarımqat məşğulluğun yayılmasına, işsizliyin yeni sosial-iqtisadi proses kimi meydana çıxmasına və əmək haqqı fərqlərinin artmasına səbəb oldu.

Əmək bazarı konkret məhsulun - işçi qüvvəsinin alqı-satqısı ilə bağlı iqtisadi münasibətlərin məcmusudur, burada əmək əmək haqqına mübadilə edilir. Geniş mənada əmək bazarı cəmiyyətdəki sosial-iqtisadi və hüquqi münasibətlər sistemi, işçi qüvvəsinin normal fasiləsiz təkrar istehsalı prosesini və əməyin səmərəli istifadəsini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş norma və institutlardır. Əmək bazarında münasibətlər ictimai və dövlət qurumları (məşğulluq siyasəti, həmkarlar ittifaqı, qanunvericilik və s.) tərəfindən tənzimlənir.

Əmək bazarı istənilən iqtisadi sistemin mühüm hissəsidir, çünki onun vəziyyəti bu sistemin iqtisadi artım tempini böyük ölçüdə müəyyən edir. Eyni zamanda, əmək bazarı hakimiyət orqanları tərəfindən həyata keçirilən sosial-iqtisadi siyasətin əsas elementidir. Beləliklə, əmək bazarına, eyni zamanda regionun və ya bütövlükdə dövlətin sosial və iqtisadi siyasəti də təsir edir.

Əmək bazarı bazar strukturunun elementlərindən biri, onun tərkib hissəsidir, işçi qüvvəsinin təkrar istehsalı və əhalinin məşğulluğu proseslərini tənzimləyən münasibətlər sistemini müəyyən edir. Müasir dövrdə Azərbaycanın iqtisadi-sosial halı ölkənin əmək bazarına transformasiyaların təsir halı məşğulluqda gedən icraatların qeyri-müəyyənliyini özündə ehtiva edir. Sovet dövrünün özünün xarakterik tam məşğulluğu ilə başa çatması iqtisadi fəallığın və məşğulluğun azalmasına, gizli və yarımqat məşğulluğun yayılmasına, işsizliyin yeni sosial-iqtisadi proses kimi meydana çıxmasına və əmək haqqı fərqlərinin artmasına səbəb oldu.

Əmək bazarının formalaşması keçid iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərini, milli xüsusiyyətləri və əhalinin mentalitetini nəzərə alan məşğulluq siyasətinin işlənilib hazırlanması zərurətini diktə edir. Bu, bazar iqtisadiyyatı olan ölkələrdə məşğulluq strategiyaları üçün xarakterik olan müəyyən prinsip və yanaşmaların istifadəsini istisna etmir, lakin bu, yalnız Rusiya reallıqlarına uyğunlaşdırıldıqda mümkündür.

Müasir əmək bazarı ölkə iqtisadiyyatının islahatı kontekstində inkişaf edir və sənaye sektorunda və kənd təsərrüfatında tənəzzülə, işçi qüvvəsinə tələbatın azalmasına səbəb olan 2008-ci ildəki sosial-iqtisadi böhranın mənfi təsirini yaşamaqda davam edir.

Qısamüddətli perspektivdə sosial-iqtisadi inkişafın təhlili və proqnozu əsasında belə qənaətə gəlmək olar ki, uzunmüddətli perspektivdə xüsusilə informasiya texnologiyaları və telekommunikasiya (simsiz texnologiyalar, ERP-nin tətbiqi və inkişafı sahəsində kadrlara tələbat artacaq sistemlər və s.), maliyyə və investisiyalar (IPO, pərakəndə bankçılıq), tibb (o cümlədən biotexnologiya və gen mühəndisliyi üzrə mütəxəssislər), istehsalat (mühəndislər və texnoloqlar) yaranır.

Əmək bazarında tələb və təklif arasındakı fərqin daha da artması barədə əminliklə danışmaq olar. Nəticə etibarilə, ixtisaslı işçiləri cəlb etmək və saxlamaq üçün şirkətlər getdikcə daha çox pul xərcləməli, motivasiya proqramları hazırlamalı, namizədlərin təcrübə tələblərinə yanaşmada daha çevik olmalı və yaş məhdudiyyətlərini aradan qaldırmalı olacaqlar.

Fikrimizcə, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi üçün qarşıya üç əsas strateji məqsəd qoyulmalıdır:

1. Yetərinə istifadə olunmayan işçi qüvvəsinin daha tam istifadəsi;
2. Məhsuldar və yaxşı maaşlı məşğulluq imkanlarının yaradılması;
3. Texnoloji proseslərin işçilərin imkanlarına uyğunlaşdırılması ilə birlikdə fərdi məhsuldarlığın artırılması məqsədilə insan kapitalına investisiya qoyuluşu.

İqtisadi nəzəriyyə iqtisadiyyatda baş verən mənfi hadisələri, o cümlədən işsizliyi öyrənir. İşsizlik əmək bazarının əsas xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur. Hazırda işsizlik dünyanın bütün ölkələrində müxtəlif həcmdə, formada və müddətlərdə mövcuddur.

İşsizliyin ilk izahatlarından birini T.Maltus vermişdir. O, işsizliyin demoqrafik səbəblərdən qaynaqlandığını, bunun nəticəsində əhalinin artım tempinin istehsalın artım tempini üstələdiyini qeyd edib. Bu nəzəriyyə qeyri-mümkün hesab olunur, çünki doğum səviyyəsi aşağı olan müasir inkişaf etmiş ölkələrdə də işsizlik var.

İşsizliyin dinamikasına təsir edən amillər arasında aşağıdakılar əsasdır:

Demoqrafik amillər - doğum, ölüm, əhalinin yaş və cins strukturu, orta ömür uzunluğu, miqrasiya axınlarının istiqamətləri və həcmələrində dəyişiklik nəticəsində iqtisadi fəal əhalinin xüsusi çəkisinin dəyişməsi.

Texniki və iqtisadi amillər - əmək qənaətinə səbəb olan elmi-texniki tərəqqinin tempi və istiqaməti. Elm tutumlu ölkə sənayelərinin dağıdılması, bütün səviyyələrdə iqtisadi və sosial nəticələri nəzərə almadan konvertasiyanın həyata keçirilməsi müəssisələrin kütləvi iflası və uçqun kimi işçi qüvvəsinin buraxılması təhlükəsi yaratdı.

İqtisadi amillər - milli istehsalın, investisiya fəaliyyətinin, maliyyə-kredit sisteminin vəziyyəti; qiymət səviyyəsi və inflyasiya. A.Okenin formalaşdırdığı qanuna görə, işsizlik səviyyəsi ilə ÜDM-in həcmi arasında mənfi əlaqə mövcuddur, işsizliyin hər bir partlayışı ÜDM-in real həcmnin azalması ilə əlaqələndirilir.

Təşkilati-iqtisadi amillər - dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi, müəssisələrin korporativləşdirilməsi, struktur yenidən qurulması zamanı baş verən müəssisələrin təşkilati-hüquqi formalarının dəyişməsi işsizliyə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir, çünki bu, işçilərin bu müəssisədən sıxışdırılması və cəlb edilməsi proseslərini gücləndirir. Başqa sənayelərə, daha sonra başqa sahələrə əmək bazarında dalğalanmalar var.

Rəqəmsal sivilizasiya, intellektual sistemlərin həyatımıza daxil olması ilə əmək bazarının daralması problemini daha da kəskinləşdirdi:

Optimist ssenari, bəzi peşələrdə xüsusi olaraq insan əməyinin təbii (kortəbii) tələbi və ya insan əməyinin cəlb edilməsinə dair süni (qanunverici, xarici idarəetmə sayəsində qəbul edilmiş) qərar, habelə müxtəlif kompensasiya mexanizmləridir.

Pessimist ssenari ondan ibarətdir ki, insan daha sürətli təhlil və qərar qəbul etməyə qadir olan müasir maşınların intellektual gücü ilə rəqabət apara bilməz.

İdarəetmə səviyyəsinə görə isə əmək bazarını iki yerə - liberal və sosial – yönümlü əmək bazarına ayırmaq olar. Liberal əmək bazarı dövlətin ona az müdaxilə etməsi ilə səciyyələnir. Dövlət əksər sosial - əmək problemlərinin həlli məsələlərinə qarışmır. Əmək münasibətləri, əsas etibarilə isə işəgötürən və işçilər arasındakı razılaşmaya əsasən müəyyən edilir. Bu əmək bazarı daha çox ABŞ əmək bazar modelinə uyğun gəlir. Sosial – yönümlü əmək bazarı modeli işçilərin dövlət tərəfindən sosial müdafiəsinin geniş və mühüm qaydada təmin edilməsi ilə fərqlənir. Məşğulluq əmək şəraiti, əməyin ödənilməsi və digər məsələlər dövlətin iştirakı və danışıqlar yolu ilə həll edilir. Bu cür əmək bazarları Qərbi Avropanın əksər dövlətlərində fəaliyyət göstərir və xüsusilə İsveç üçün səciyyəvi xarakter daşıyır. Əmək bazarı bazar iqtisadiyyatının çox mürəkkəb tərkib hissəsidir. Məhsul bazarından fərqli olaraq, o, cəmiyyətin sosial-iqtisadi təzahürlərini özündə daha çox əks etdirir. Əmək bazarına bir sıra müxtəlif amillər təsir edir. Əmək bazarı iqtisadi və hüquqi münasibətləri ifadə edən, işə götürən və maddəli işçi arasında qarşılıqlı fəaliyyət mexanizmi yaradır.

Əmək bazarı öz məzmunu etibarilə digər iqtisadi bazarlardan fərqlidir. Bu bazarda dürüst olaraq satılan və alınanlar müəyyən olunur. Əmək bazarının əsas predmet kimi işçi qüvvəsi alınır və satılır. İşçi qüvvəsini insanın malik olduğu və digər tərəfdən insanın maddi və mənəvi rifah halının yüksəldilməsi üçün istifadə olunan fiziki və zehni qabiliyyətlərin bir toplusu kimi başa düşmək lazımdır [1, səh.64]. Bir iqtisadi sistemdən digərinə transformasiya həmişə iqtisadi cəhətdən mürəkkəb, sosial cəhətdən ağırlı keçid prosesləri ilə müşayiət olunur. Keçid prosesinin çətin və ağırlı olmasının əsas səbəbi bir iqtisadi sistemdə mövcud olan, artıq formalaşmış istehsal münasibətlərinin öz yerini yeni iqtisadi sistemə xas olan istehsal münasibətlərinə verməsidir ki, bu da cəmiyyətin əsas aparıcı qüvvəsi olan insanların həm iqtisadi, həm də sosial fəaliyyətlərinə köklü dəyişikliklərin edilməsi ilə yanaşı, onların psixoloji durumuna da əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. İstehsal münasibətləri maddi nemətlər üzərində yaranan münasibətlərdir. Onun da əsas özəyini iqtisadi istehsal və istehlak vasitələri üzərində mülkiyyət münasibətləri təşkil edir və bütün sosial münasibətlər mülkiyyət üzərində qurulur. Mülkiyyətin çoxnövlüyü isə əhalinin bütün təbəqələrinə seçdikləri əmək fəaliyyətinin növü ilə sərbəst məşğul olmağa, özlərinə layiqli həyat səviyyəsi təmin etməyə imkan verir. Öz müstəqilliyini bərpa etmiş demokratik, hüquqi və dünyəvi quruculuğunu özünə inkişaf yolu seçmiş Azərbaycan Respublikasında da yeni bazar sistemə keçid səmərəli təsərrüfatçılığa olan iqtisadi zərurətdən irəli gəlmişdir. İqtisadi zərurət ölkədə bir sıra köklü dəyişikliklərə səbəb olmaqla yanaşı əmək bazarının formalaşması və inkişaf etməsi üçün də şərait yaratmışdır.

Əmək bazarı və məşğulluğun dinamikası iqtisadi artım və insan inkişafı arasında əlaqələndirici vasitədir.

Yuxarıda qeyd olunanlar əmək bazarının əsas atributu olan məşğulluq səviyyəsinin müasir dövr üçün də aktuallığını əks etdirir və bu baxımdan məqalədə əmək bazarında məşğulluğun elmi-nəzəri məsələlərini araşdırılması nəzərdə tutulur. Əmək bazarı keçid dövrünün ən paradoksal sferalardan biri sayılır. Əmək bazarı bazar iqtisadiyyatının çox mühüm və mürəkkəb tərkib hissəsidir. Əmtəə və xidmət bazarlarından fərqli olaraq o, cəmiyyətin sosial-iqtisadi təzahürlərini daha çox əks etdirir. Əmək bazarı müəyyən iqtisadi çərçivədə fəaliyyət göstərən işəgötürən və maddəli işçilər arasında iqtisadi və hüquqi münasibətləri ifadə edən qarşılıqlı fəaliyyət mexanizmi olub, müasir bazar təsərrüfatının vacib elementlərindən biridir (2, səh.104). Əmək bazarının 2 əsas növü mövcuddur: xarici əmək bazarı (bəzən bunu peşə və ya açıq əmək bazarı da adlandırırlar) və daxili əmək bazarı. Xarici əmək bazarı demografik əlamətlərə görə - gənclərin, qadınların, yaşlı zəhmətkeşlərin, əlillərin əmək bazarı formasında, peşə xüsusiyyətlərinə görə isə ən müxtəlif peşələr üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislərin - həkimlərin, mühəndislərin, iqtisadçıların, müəllimlərin və s. əmək bazarı formasında fəaliyyət göstərir (3, səh.84). Gənclərin əmək bazarı - onların mobilliyi, nisbətən aşağı peşə-ixtisas səviyyəsinə malik olmaları, tez-tez iş yerlərini dəyişmələri ilə fərqlənir. Əmək bazarında fəaliyyət göstərən gənclər daha uzun müddət çalışmaq, yeni peşələrə yiyələnmək və ixtisaslarını artırmaq imkanlarına malikdirlər. Gənclər malik olduqları enerjilərinə və yeni iş şəraitinə daha tez uyğunlaşa bilmək bacarıqlarına görə də fərqlənilirlər. Onlarda belə keyfiyyətlərinə görə sahibkarlar və işəgötürənlər tərəfindən digər ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da işə götürmək üçün axtarırlar.

Belə gənclərin bir çoxu yüksək peşə-ixtisas səviyyəsinə malik olduqları üçün isə düzələ bilmir və işsizlər sırasına daxil olurlar. Qadınların əmək bazarı orqanizmlərinin fizioloji əlamətlərinə, uşaq dünyaya gətirmək, tərbiyə etmək və ev təsərrüfatında çəşgöl olmaq xüsusiyyətlərinə görə çevik əmək bazarının inkişafını tələb edir. Əmək bazarının növləri tənzimləmə səviyyəsinə görə də bir-birindən fərqlənir. Əgər xarici əmək bazarı bilvasitə dövlət və onun orqanları vasitəsilə tənzimlənsə, daxili əmək bazarı fəaliyyət göstərdiyi konkret müəssisənin rəhbərliyi tərəfinən tənzimlənilir. Əmək bazarı ictimai əhəmiyyət kəsb edən bir sıra keyfiyyətlərə malikdir. Bu keyfiyyətlərə istehsalatın tələbatına cavab verən iş qüvvəsinin təkrar istehsalında mühüm rol əmək ehtiyatlarının bölüşdürülməsini təmin etməklə onlardan səmərəli istifadə olunması üçün lazımi şəraitin yaranması; işçilərin çoxprofilli və universal inkişafı üçün öz peşələrini, ixtisas və təhsil səviyyəsini yüksəltməklə onlara geniş şərait yaratmasını sahədaxili, sahələrarası və regionlararası miqrasiyası istiqamətlərinin sürətlənməsinə imkan yaradaraq onların səmərəli məşgulluğunun təmin edilməsi əhalinin formalaşmaqda olan bazar münasibətlərinə adaptasiya olunmasında onlarda bazar iqtisadiyyatı, rəqabət şəraitində işləmək bacarığının, şüurunun formalaşmasında köməklik göstərməsi və s. aid etmək olar. Göründüyü kimi, əmək fəaliyyəti, əmək bazarı və məşgulluğun dinamikası iqtisadi artım və insan inkişafı arasında əlaqələndirici həlqə rolunda çıxış edir. Eyni zamanda insan inkişafı iqtisadi artımın son dərəcə mühüm amili kimi çıxış edir. İnsan resurslarına yatırılan investisiyalar mövcud imkanların genişləndirilməsi, əmək məhsuldarlığının artırılması, kapital qoyuluşlarının cəlb edilməsi və onların gəlirlik səviyyəsinin artırılması yolu ilə əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltməyə qadirdir. Əhalinin sağlamlığını yaxşılaşdırılması, həyata təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi, iqtisadi artımın təmin edilməsinin zəruri yolları hesaba edilir. Əhalinin məşgulluq səviyyəsi və onun quruluşunun formalaşması xarakteri istehsal vasitələri üzərindəki hakim mülkiyyət formaları və tarixən təşəkkül tapmış ictimai əmək bölgüsü ilə müəyyən edilir. Məşgulluğun quruluşu bir sıra göstəricilərlə xarakterizə olunur. Bunlara məşgöl əhalinin iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri arasında bölünməsi nisbəti və dəyişməsi aiddir. Məşgulluğun quruluşunun əsas həlqələri aşağıdakılardan ibarətdir: sosial; dövlət-özəl; ərazi-regional; peşə-ixtisas; cins-yaş; milli; ailə. Bu həlqələr bir-birindən ayrılıqda mövcud olmur və məşgulluq zamanı tam bir vahidin ayrılmaz hissəsi kimi iştirak edir. Bununla yanaşı onların hər biri müstəqil olub, özünəməxsus mahiyyətə malikdir. Beləliklə, ölkədə məşgulluğun əsas quruluş həlqələri ilk növbədə yuxarıda qeyd olunan amillərin məcmusundan ibarət olmaqla bütövlükdə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çalışan insan resurslarının fərqli göstəricilərini özündə əks etdirir.

Nəticə

Qeyd etmək lazımdır ki, regional əmək bazarının formalaşması və inkişafı ayrı – ayrı ərazilərdə əhalinin səmərəli məşgulluğunun nizamlanması aləti olmaqla uzun və çətin bir prosesdir. Bu son illərdə əmək ehtiyatlarının sürətlə artdığı respublikamız üçün, xüsusilə onun əhalisinin və əmək ehtiyatlarının sürətlə artdığı regionları üçün əhəmiyyətlidir. Bütövlükdə Respublikamızda və onun əksər regionlarda yaxın illər ərzində əhalinin və əmək resurslarının artım tempi indikinə nisbətən müəyyən dərəcədə azalsa da, onların sayı xeyli çox olacaqdır. Odur ki, həmin əmək ehtiyatlarının əmək prosesinə cəlb edilməsi və onların əməyindən səmərəli istifadə edilməsi dövlət səviyyəsində əlavə tədbirlərin yerinə yetirilməsini zərurətə çeviriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev T.A. Əməyin iqtisadiyyatı. B., 2003, səh.362
2. Əsgərov Ə., Hüseynov E., Hüseynov S. Davamlı insan inkişafı, Bakı, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, 2009, Dərslik, s.494
3. Muradov Ş.M. İnsan potensialı: əsas meyillər, reallıqlar, problemlər. Bakı, Elm, 2004, səh.3, 286
4. Quliyev T.A. Bazar iqtisadiyyatının tənzimlənməsi. B., 2000, səh.386
5. İsgəndərova R. Elmi-texniki tərəqqi, social-iqtisadi aspektlər. «Elm və təhsil», B., 2010, səh.525
6. <https://www.stat.gov.az/source/labour/>
7. <http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2011/iyun/182794.htm>

8.<https://com-roseltorg.ru/az/vklady-i-depozity/regulirovanie-rynka-truda-osushchestvlyaetsya-cherez-gosudarstvennoe-regulirovanie/>

УДК 330.36**Современный рынок труда в условиях реформы экономики страны****Гаджиев А. В.**

Резюме.Обстоятельства формирования разных моделей рынка труда показывают, что его успех в сфере повышения уровня занятости зависит от того, учитываются ли национальные обычаи, политические условия и социальные настроения. Структурная перестройка экономики привела к снижению удельного веса занятости в промышленных сферах и увеличению сферы услуг, созданию нестандартных возможностей занятости, постоянному обновлению материальной базы производства, объемов и состав спроса на товары и услуги, динамика спроса на количество и качество рабочей силы предприятий. Установление жесткого режима условий труда работников, занятых в стандартном режиме, препятствует гибкости производства и ведет к снижению его конкурентоспособности. Поэтому гибкий рынок труда стал инструментом повышения эффективности производства. Социальные факторы также способствуют формированию гибкого рынка труда. К ним относятся изменение требований работников к условиям труда в период трудоустройства, периодическое обновление их знаний, углубление профессиональной квалификации, благоприятные варианты режима рабочего времени и др. факторы. Демографические факторы играют важную роль в создании и развитии гибкого рынка труда. Потому что гибкий рынок труда создает широкие возможности для реализации трудового потенциала замужних женщин, пожилых людей, инвалидов, молодежи и других категорий работников.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, предпринимательская деятельность, конкуренция.

UDC 330.36**The modern labor market in the context of the reform of the country's economy****Hajiyev A. V.**

Summary.The circumstances of the formation of different labor market models show that its success in the field of increasing the level of employment depends on whether national customs, political conditions and social mood are taken into account. The structural restructuring of the economy has led to a decrease in the specific weight of employment in industrial areas and an increase in the service sphere, the creation of non-standard employment opportunities, the continuous renewal of the material base of production, the volume and composition of the demand for goods and services, and the dynamics of the demand for the quantity and quality of the labor force of enterprises. The imposition of a strict regime on the working conditions of workers engaged in the standard regime hinders the flexibility of production and leads to a decrease in its competitiveness. Therefore, the flexible labor market has become a tool for increasing production efficiency. Social factors also contribute to the formation of a flexible labor market. These include changes in the demands of employees for working conditions during the period of employment, periodically updating their knowledge, deepening of professional qualifications, favorable working time regime options, etc. factors are concerned. Demographic factors play an important role in the creation and development of the flexible labor market. Because the flexible labor market creates ample opportunities for realizing the labor potential of married women, elderly people, disabled people, young people and other categories of workers.

Key words: Labor market, employment, entrepreneurial activity, competition.

Redaksiyaya daxilolma: 29.05.2023

Çapa qəbul olunma: 15.12.2023

